

BABAGÂN BEKTAŞİLİĞİNİN KOLEKTİF BELLEĞİ: ERKÂNNÂMELER VE TÜRKİYE'DEKİ NEŞRİ

THE COLLECTIVE MEMORY OF BABAGÂN BEKTASHISM: ERKÂNNÂMES AND THEIR PUBLICATION IN TURKEY

Özlem ÖZDEMİR* – Ali Rıza ÖZDEMİR**

ÖZ: Bektaşiliğin Babagân kolunun kolektif belleğini temsil eden erkânnâmeler, bir veya birkaç cem erkânını anlatan metinlerin merkezde olduğu ve yan metinlerle desteklendiği temel eserlerdir. Türkiye'deki Bektaşilik araştırmalarında erkânnâme ve erkân kavramlarının bazı araştırmalarda tam anlaşılmadığı; erkânnâme neşirlerinde de bazı önemli sorunlar olduğu bilinmektedir. Erkânnâme adıyla neşredilen kimi el yazması eserler erkânnâme olmadığı gibi, erkânnâme dışında başka adlarla yayımlanan erkânnâmeler de bulunmaktadır. Bu çalışmada erkânnâme konusunda bir tanım denemesi yapılmış, Babagân Bektaşiliğinin temel metinleri olan erkânnâmeler hakkında bazı temel konulara ve erkânnâmelerin neşrindeki temel yanlışlara temas edilmiştir. Ayrıca makalede Türkiye'de erkânnâme neşrinin kısa bir tanıtımı da yapılmıştır. Makalede kullanılan temel kaynaklar, Bektaşi erkânına ait yazılı metinler, erkânnâmeler ve konuyla ilgili kaleme alınan akademik çalışmalardır. Çalışmada önce erkânnâmelerin önemi açıklanmış, ardından günümüze kadar yapılan erkânnâme tanımları gözden geçirilerek yeni bir erkânnâme tanımı yapılmıştır. Erkânnâmelerin temel özelliklerinin tartışıldığı başlıktan sonra Türkiye'deki erkânnâme neşri gözden geçirilmiş ve son olarak Türkiye'de neşredilen erkânnâmeler hakkında bir bibliyografya denemesi hazırlanmıştır. Konuyla ilgili hazırlanan akademik çalışmalardaki bazı temel hatalara dikkat çekilen bu çalışmanın, Türkiye'de Babagân Bektaşiliğine ait erkânnâmeleri çalışacak araştırmacılar için bir yol haritası olması amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Babagân, Bektaşi, erkânnâme, neşir, kolektif bellek.

ABSTRACT: *Erkânnâmes, which represent the collective memory of the Babagân branch of Bektashism, are the essential works, consisting of primary texts and subtexts describing one or more Cem Erkan. It is known that there are some critical problems in Bektashi studies in Turkey, considering the concepts of Erkânnâme and Erkan are not fully understood in some studies. Some manuscripts published under the name of Erkânnâmes are not Erkânnâmes, and there are also Erkânnâmes published under other names than Erkânnâme. This study attempts to define the Erkânnâmes, some fundamental issues about the Erkânnâmes and the basic mistakes in the publication of the Erkânnâmes have been touched upon. In addition, a brief introduction of the Erkânnâme publication in Turkey has been made in the article. The main sources used in the article are the written texts of the Bektashi order, the Erkânnâmes and academic studies on the subject. In the study, firstly, the importance of Erkânnâmes was explained, and then a new*

* Dr. / Balıkesir - drozleozdmr@gmail.com (Orcid: 0000-0002-0617-9799)

** Uzm. - Balıkesir İl Millî Eğitim Müdürlüğü / Balıkesir - etnojenez@hotmail.com (Orcid: 0000-0002-9046-3169)

definition of Erkânnâme was made by reviewing the definitions that have been made to date. After discussing the basic features of the Erkânnâmes, the Erkânnâme publication in Turkey was reviewed, and finally, a bibliographic essay was prepared about the Erkânnâmes published in Turkey. This study, which draws attention to some fundamental erroneous practices in the academic studies prepared on the subject, is intended to be a roadmap for researchers who will study the Babagân Bektashism in Turkey.

Keywords: Babagan, Bektashi, erkânnâme, publication, collective memory.

Giriş

Bektaşî erkânını bildiren eserlerin ortak adı olan erkânnâmeler (Gölpınarlı, 1950: 57), Babagân Bektaşiliğinde ortak belleğin ifadesidir ve Bektaşî¹ tarikatını anlamada son derece önemli metinlerdir. Babagân Bektaşiliğinin kültür havzasında üretilen erkânnâmelerin içerik analizinin yapılması kolektif belleği anlamak bakımından bir zorunluluktur. Böyle bir çalışma, sadece Babagân Bektaşiliğinin inanç, ibadet ve ahlak yapısını ortaya koymakla kalmayacak, aynı zamanda müntesiplerinin ruhsal durumlarını anlamımıza da imkân tanıyacaktır. Ayrıca Babagân Bektaşiliğinin tarih yazımına ve yayıldığı bölgelerin anlaşılmasına büyük katkı sağlayacaktır.

Bu çalışma iki temel probleme odaklanmıştır. Birincisi erkân ve erkânnâme kavramlarının Bektaşilikteki karşılığının izahıdır. İkincisi ise Türkiye'deki akademik çevrelerce yapılan Bektaşî erkânnâmesi neşrinin literatür tanıtımıdır. Erkânnâme olup erkânnâme adıyla yayımlanmayan veya tersi şekilde erkânnâme olmayıp erkânnâme adıyla yayımlanan çalışmaların ortaya konulması, Türk akademi camiasındaki kafa karışıklığını gidermekte etkili olacaktır.

Çalışmada kullanılan başlıca kaynaklar, Bektaşî erkânını konu alan kaynak eserler, Bektaşî erkânnâmeleri ve konu hakkında yapılan güncel çalışmalardır. Çalışmada toplam dört başlık vardır. Birincisinde erkânnâme kavramının tanımı üzerinde durulmuş, ikincisinde erkânnâmeler hakkında bazı değerlendirmeler yapılmış, üçüncüsünde Türkiye'de neşri yapılan erkânnâmeler tanıtılmış, dördüncüsünde ise Türkiye'de neşredilen erkânnâmelerin bibliyografyası hazırlanmıştır.

1. Erkânnâme Nedir?

Erkânnâme terimini anlamak için öncelikle erkân kavramı üzerinde durmak gerekmektedir. Erkân, Arapça "rakene" sözcüğünden türetilmiş olan "rükn" tekil kelimesinin çoğulunu ifade eder (Kaplan, 2008: 99). Rükün ve erkân kavramlarına kaynaklık eden "rakene" kelimesi Arapça sözlüklerde "ibadetlerin kendilerine dayandığı ve terk edilmeleri halinde batıl olacakları

---

¹ Bektaşî tarikatı kendi içinde iki büyük kola ayrılır. Bunlardan birincisi Hacı Bektaş Veli'nin soyundan geldiğine inanılan ve ocak sistemi etrafında örgütlenen Çelebilerdir. İkincisi ise soy gütmeyen ve klasik tarikatlar gibi örgütlenen Babagânlardır. Bu çalışmada Bektaşî terimi tek başına kullanıldığında Babagân kolunu ifade etmektedir.

(en güçlü) yanları, tarafları (rükünleri, temelleri)” anlamına gelir (el-İsfahani, 2018: 635-636).

Arapçada “temeller, esaslar, direkler” (Cebecioğlu, 2005: 181) “âdet, yol yöntem, usûl, adap” (Soyyer, 2019: 167) anlamlarına gelen erkân, tasavvufta daha geniş bir anlam çerçevesini kapsar. Tasavvufta ve tarikat geleneğinde erkân terimi, “yolun kuralları” (Soyyer, 2019: 167) anlamı taşırken “tarikat kurucuları tarafından konulmuş olan kuralların ve merasimlerin tümünü” de ifade eder (Kaplan, 2008: 99).

Klasik tarikatlar gibi örgütlenen Babagân Bektaşiliğinde de erkân terimi, “tarikat kurallarına ve tarikat ibadetlerine verilen ortak isim” ile “tarikat kurallarında ve ibadetlerinde yerine getirilmesi gereken ritüel parçaları” (Özdemir, 2021: 111-130) olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Babagân Bektaşi dedebabası Bedri Noyan, cemde yerine getirilmesi gereken on iki hizmetin her birini erkân olarak adlandırmıştır (2010: 89-214).

Hacı Bektaş Veli'nin uyduğu ve halifelerine de uyguladığı bir erkânının olduğu, onun hayatını ve kerametlerini anlatan *Velayetname* adlı eserde açıkça görülür (Gölpınarlı, 1958: 94). Örneğin Hacı Bektaş Veli, Bostancı'yı erkân üzere tıraş eder, gözlerini ve sırtını sıvazlar, nasibini ve icazetini verir (Gölpınarlı, 1958: 23). Tapduk Emre ise başındaki tacı çıkartarak Hacı Bektaş Veli'ye teslim eder. Hacı Bektaş Veli de tacı tekbirleyerek Tapduk Emre'nin başına takar. Ona “Tapduk” lakabını verir. Böylece Tapduk Emre nasibini alır (Gölpınarlı, 1958: 21). İbrahim Hacı, başındaki börtü çıkararak Hacı Bektaş Veli'ye teslim eder. Hacı Bektaş Veli börtü tekbirleyerek İbrahim Hacı'nın başına giydirir; gözünü, arkasını sıvazlar. Böylece İbrahim Hacı'nın gözü açılır ve nasibini alır (Gölpınarlı, 1958: 21-22). Molla Said tıraş edilir, biat eder ve tacı tekbirlenir (Gölpınarlı, 1958: 61). Hacı Bektaş Veli'nin Osmanlı beyliğinin kurucusu Osman beye nasip vermesi daha detaylı şekilde anlatılmaktadır. Buna göre Hacı Bektaş Veli, Osman beyin tacını tekbirleyerek başına giydirir. Belindeki kemeri çıkararak tekbirler ve Osman beyin beline takar. Önündeki çerağı uyandırır, tekbirler ve nasihatlerle Osman beye teslim eder. Sofrayı alarak Osman beye verir (Gölpınarlı, 1958: 76). Hristiyan iken Müslüman olan ve Bektaşi tarikatına giren bir mimar, imana geldikten sonra tıraş edilir, tacı tekbirlenir ve adı değiştirilerek Derviş Sâdik konulur (Gölpınarlı, 1958: 92). Bu anlatımlardan *Velayetnâme*'yi kaleme alan kişinin Bektaşi erkânını metnin akışına göre detaylandırdığı anlaşılmaktadır.

Bektaşi büyüklerinden Abdal Musa'nın halifesi Kaygusuz Abdal'ın *Menakıbnâmesi*'nde de erkân terimiyle ilgili benzer ifadeler karşımıza çıkmaktadır. Kaygusuz Abdal adını alacak olan Gaybi Bey, önce tarikat usulüne göre tıraş edilir. Daha sonra ona tac ve hırka giydirilir, beline kemer bağlanır ve nihayet asitânede bir posta oturtulur (Güzel, 1981: 34). Bu anlatım, bize Hacı Bektaş Veli'den sonra tarikat erkânında değişiklik olmadığını göstermesi bakımından önemlidir.

Alevi-Bektaşî yolunda erkânın temel özelliklerini Özdemir (2021: 111), şu şekilde sıralamıştır:

- 1) Erkân kadimdir [yani Elest Bezmi'nde kurulmuştur].
- 2) Erkân Muhammed-Ali tarafından kurulmuştur.
- 3) Erkân On İki İmam tarafından yaşatılmıştır.
- 4) Erkân ana ilkelere bağlı kalmak kaydıyla güncellenebilir.
- 5) Erkân öğrenilmeli ve ona göre amel edilmelidir.
- 6) Erkân doğru kurulmalıdır.
- 7) Yol ile erkân birbirinden farklıdır.
- 8) Edep-erkân kullanımı adabı ifade eder.
- 9) Erkân zâhir ehline anlatılmamalıdır.

Genel olarak tarikat kurallarını ve törenlerini anlatan erkânnâmeler, geçmişte sadece nasipli/ikrarlı yani tarikata intisap etmiş kişilerde bulunurdu. Bir dervişe icazet verildiğinde yanında bir de erkânnâme verilirdi ki, bu şekilde erkânda farklılaşmanın önüne geçilirdi (Koca, 1990: 124). Erkânlar ve erkânnâme metinleri özellikle Bektaşilikte sır olarak kabul edilir ve sadece tarikata mensup kişilere yani nasipli/ikrarlı canlara anlatılır ve gösterilirdi. Kimi erkânnâmelerde bu metinlerin sır olarak saklanması ve ikrarlı canlardan başka kimseye gösterilmemesi gerektiğine dair kesin uyarılar vardır. Örneğin Muhammed Seyfeddin ibn Zülfikârî Derviş Ali “*Ve cümle lillâh ziyade rica ve niyâz iderim işbu risale-i zinhar na-ehline virmeye. Zirâ na-ehline virene lanet vardır*” (Sarıkaya, 2012: 65) diyerek derlediği erkânnâmenin ehli olmayanlara gösterilmemesini özellikle ifade etmiştir.

Günümüzde Bektaşî erkânnâmeleri, birçok akademik çalışmanın konusu olmuştur. Erkânnâmeler üzerindeki sır perdesi yüzyıllar sonra kalkmıştır. Erkânların sır olup olmadığı yani tarikat dışındaki kişilerle paylaşılıp paylaşılmayacağı Bektaşî tarikatı içinde de tartışmalara neden olmuş, nihayet Bektaşî Dedebabası Bedri Noyan, Bektaşî erkânını farklı çalışmalarıyla yayımlamıştır (Noyan, 1996; Noyan, 2006; Noyan, 2010; Noyan, 2011). Bedri Noyan’ın özellikle Bektaşî erkânını anlattığı *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik* adlı eserinin 8. ve 9. ciltleri Bektaşî erkânı hakkında şimdiye kadar hazırlanmış en kapsamlı çalışmalar olarak literatürdeki yerini korumaktadır.

Erkânnâme teriminin Gölpınarlı, Temren, Teber, Noyan, Kaya ve Gümüsoğlu tarafından tarifi yapılmıştır. Gölpınarlı, erkânnâmenin Bektaşî erkânını bildiren kitaplar olduğunu söyler (Gölpınarlı, 1950: 57). Bektaşîliğin eğitim boyutuyla ilgili yaptığı çalışmasında Belkıs Temren (1995: 109), kapsamlı bir erkânnâme tanımı yapmıştır. Ona göre erkânnâme, doğum, ölüm, evlenme gibi toplumsal olaylar sırasında, tarikat müntesiplerinin tarikata kabul edilerek dervişlik, babalık, halifebabalık, dedebabalık gibi görevlere getirilmesinde bireyin davranışlarına yön veren metinlerdir. Temren, aynı yerde erkânnâmeleri, Bektaşîliğin “belkemiği”

olarak tanıtmaktadır ki, bu ifadenin oldukça isabetli olduğunu belirtmek gerekir. Bektaşî erkânâmeleri hakkında çok sayıda çalışma yapan Ömer Faruk Teber'e göre (2009: 362), "Bektaşî Erkânâmeleri, Bektaşîliğin toplumsal düzenini sağlayan kurallar ve mensuplarının yaşam biçimini belirleyen uygulamalar hakkında bilgi veren eserlerdir". Babagân Bektaşî Dede babası Bedri Noyan (2010: 38) erkânâme terimini "ayn-ül-cemin nasıl yapılacağını [...] sırasıyla ve bütün ayrıntılarıyla anlatan, yani Bektaşîlik erkânını tanımlayan yapıtlar" olarak değerlendirir. Doğan Kaya ise erkânâmenin tarikat erkânını belirleyen eserler olduğunu ifade eder ve bu eserlerin tarikat mensuplarınca kayda geçirdiğini söyler (2014: 331). Bir Bektaşî babası olan Dursun Gümüšoğlu, Bektaşîliği Bektaşîler açısından değerlendirdiği bildirisinde erkânâmelerin, dua, ibadet, ayn-ül-cem, nasip törenleri, sünnet, ev takdisi, aşure, kurban, nevruz, nikâh gibi günlük hayatın gerektirdiği inanç ve ibadet pratiklerinin ne şekilde yapılması gerektiğini işleyen metinler olduğunu bildirir (2014: 30).

El yazması olarak kaleme alınan Bektaşî erkânâmeleri, farklı isimlerle kaydedilmiştir. Bunlardan bir kısmı, *Âdâb ve Erkân-ı Bektâşîyye*, *Âdab-ı Tarikât-ı Bektâşîyye*, *Bektaşî İncancına Ait Bir Risale*, *Bektaşî Tarikatine Ait Usûl*, *Âdâb, Âyinler Mecmuası*, *Bektaşî Tarikatının Erkânı Hakkında Risale*, *Erkân-ı Bektâşîyye Risalesi*, *Erkânı Bektâşîyyeye Aid Mecmua* ve *Silsilenâme-i Tarikatnâme-i Bektâşîyye* (Özcan, 2005: 143; Teber, 2008: 10) gibi isimler taşımaktadır.

Erkânâmeler, esas itibarıyla nesir olarak kaleme alınmıştır. Ancak çok az da olsa manzum metinlere de yer verilmiştir. Erkânâmelerde yer alan gülbank ve tercemanlar nesir olmakla birlikte şiirsel bir söyleyişe sahiptir. Kimi tercemanlar ise şiirlerden ibarettir. Birçok erkânâmede yer alan ikrar tercemanı aşağıdaki gibidir:

"Hamd lillâh ben ki oldum bende-i hâs-ı Hüdâ
Cân-ı dilden aşkla hem çâker-i âl-i abâ
Râh-ı zulmetten çıkub doğru yola basdım kadem
Hâb-ı gafletten uyandım cân gözün kıldım küşâ
Mezhebim hak Caferîdir, gayriler bâtil durur
Pîrim Hünkâr Hacı Bektaş Velî kutb-u evliyâ
Sevdiğim On İki İmam, ben Gürûh-u Nâcî'denim
Yetmiş iki fırkadan oldum berî dahi cüdâ
Hak deyüb bel bağladım ikrar virüb erenlere
Mürşidim oldu Muhammed, rehberim hem Murtazâ
Allah eyvallâh" (Sarıkaya, 2012: 61).

Şiirlerden bir kısmının müellifi bellidir. Mesela bunlardan biri "Suret-i Hak'dan işaretdir yüzün/Ehl-i tevhide beşaretdir yüzün/Hacc-u ihram-u ziyaretdir yüzün/Cümle eşyadan ibaretdir yüzün" mısralarıyla başlayan Nesimi'ye ait bir tuyuğdur (Gölpınarlı, 1950: 56).

Yukarıda söz konusu edilen tanımların hepsi Bektaşî erkânnâmelerinin farklı yönlerine ışık tutmaktadır. Bununla birlikte her tanım birçok açıdan eksiklik taşımaktadır. Bize göre Bektaşî erkânnâmelerinin temel özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

1) Babagân Bektaşiliğinin inanç, ibadet, adap ve erkânını anlatan eserlerdir.

2) Ayet, hadis ve dini anlatılardan kaynağını alırlar.

3) Babagân Bektaşiliğinin kolektif belleğini temsil ederler.

4) Telif değil, derleme eserlerdir.

5) Kiminin derleyeni bellidir, kiminin belli değildir.

6) Nesir ağırlıklı olmak üzere nazım-nesir karışık eserlerdir.

7) Yer yer Arapça ayet ve dualarla Farsça bazı ifadeler yer verilse de temelde Türkçe kaleme alınmışlardır.

8) Genellikle gülbank ve terceman gibi yan metinlerle desteklenirler.

Tarafımızca incelenen erkânnâmelerden ve konuyla ilgili hazırlanmış eserlerden hareketle Babagân Bektaşî erkânnâmelerini şu şekilde tanımlamak daha kapsayıcı olacaktır: Babagân Bektaşiliğinin inanç, ibadet, adap-erkânını en az bir cem erkânı etrafında anlatan, kaynağını ayet, hadis ve dini anlatılardan alan, tarikatın kolektif belleğini temsil eden, Bektaşî tekke ve dergâhlarında tarikat bağluları tarafından derlenen, nesir ağırlıklı olmak üzere nazım-nesir karışık yazılan, genellikle gülbank ve terceman gibi yan metinlerle desteklenen, yer yer şiirsel bir üslup kullanılarak oluşturulan dini-irfani metinlerdir.

2. Erkânnâmelerin Özellikleri

2.1. Erkânnâmelerin Kaynağı Nedir?

Erkânnâmelerin kaynağını tek bir esere veya türe dayandırmak mümkün değildir. Bu bakımdan bir çeşitlilik söz konusudur. Erkânnâmelerin kaynaklarından ilk ikisi Kur'an-ı Kerim ayetleri ile Hz. Muhammed'in hadisleridir. Başta biat ayeti olarak bilinen Fetih suresinin 10. ayeti olmak üzere çok sayıda ayet erkânnâmelerde yer almaktadır. Bektaşilikte bir dua türü olan ve erkânnâmelerde yer verilen tercemanların bazıları ise sadece Kur'an ayetlerinden oluşmaktadır. Sözelimi, "Yeni Ay Gördükte Okunacak Tercüman", Saf suresinin 13. ayetinden ibarettir (Yılmaz, 2005: 101). Erkânlarda yerine getirilen birçok unsura Kur'an-ı Kerim'den dayanaklar bulunabilir. Hz. Muhammed'in Hz. Ali ile ilgili hadisleri ve birtakım ahlaki buyrukları yine erkânnâmelerde yer verilen unsurlardır. Bu bakımdan Kur'an-ı Kerim'i ve hadis kitaplarını erkânnâmelerin kaynakları arasında saymak gerekir.

Genelde velayetnameler (Teber, 2008: 37) özelde ise *Hacı Bektaş Veli Velayetnamesi*, erkânnâmeler üzerinde etkili olan bir diğer kaynaktır. *Hacı Bektaş Veli Velayetnamesi*'nde Hacı Bektaş Veli'nin bir erkân üzerine hareket ettiği görülmektedir. O, nasip verdiği kişileri erkân üzere tıraş eder, gözlerini

ve sırtını sıvazlar, icazetini verir, tacı tekbirleyerek başına takar, gerekirse yeni isim verir, biat alır, kemerini takar, çerağ uyandırır, nasihat eder, sofraya verir (Gölpınarlı, 1958: 22, 23, 61, 76, 92). *Velayetname*'de anlatılan bu hususların bugün de Babagân Bektaşî erkânında olduğu görülmesi (Noyan, 2010: 89-214) ve erkânâmelerde yer alması aradaki güçlü bağı ve sürekliliği göstermesi bakımından son derece dikkate şayandır.

Hacı Bektaş Veli'nin *Makalat* adlı eserinin de erkânâmelerde izlerini görebilmekteyiz. Özellikle Dört Kapı (Şeriat, Tarikat, Marifet, Hakikat) müfredatının yansımaları erkânâme metinlerinde açıkça görülmektedir (Teber, 2008: 43-44). Örneğin ikrar erkânını anlatan erkânâmelerde yer alan Dört Kapı selamında kapıların tamamı tek tek isimleriyle anılmaktadır (Taş, 2021: 87).²

Bektaşî erkânâmelerinin genel olarak Ahi fütüvvetnâmelerine dayandığına dair ortak bir kanaat vardır (Gölpınarlı, 1950: 55-57; Noyan, 2010: 39; Teber, 2008: 38-41; Sarıkaya, 2012: 187; Soygyer, 2019: 137). Ahi Fütüvvetnameleri ile Bektaşî erkânâmeleri arasındaki benzerlikleri güçlü şekilde ortaya koyan kişilerden ilk kişi Abdülbaki Gölpınarlı'dır. Gölpınarlı (1950: 56), Ahiliği merkeze aldığı çalışmalarında Ahilerdeki tercemanların ve törenlerinde okudukları ayetlerin aynı şekilde Bektaşîlerde de olduğunu tespit etmiştir. Onun verdiği bilgilere göre, ilk icazet tercemanı, ilk eşik tercemanı, hata tercemanları, ber-güzar tercemanı, niyaz tercemanları Bektaşî erkânında da bulunmaktadır. Ayrıca Gölpınarlı (1950: 67), Bektaşîlikteki tıgbend, nasip verme (ikrar) erkânında meydanın süpürülmesi, eşik ve kabul tercemanları, talibin mürşide salavat verilerek teslim edilmesi, mürşidin talipten biat alma şekli, biat ayetinin (Fetih/10) okunması, tövbe edilmesi, On İki İmam'a salavat verilmesi, On İki İmam'ın adlarının anılması, şehadet getirilmesi, talibe verilen nasihatlerin aynı cümlelerden oluşması, niyaz verilme şekli, nasipten sonra sunulan şerbet gibi hususların Ahilikten Bektaşîliğe geçtiğini savunmaktadır. Gölpınarlı'ya göre (1950: 57-67) Bektaşîlikteki ve Safevi etkisinde gelişen Kızılbaş erkânındaki birçok husus da Ahilikten geçmiştir. Ancak Bektaşîlik de Ahi erkânı üzerinde etkili olmuştur. Doğal olarak tersine etkileşim de söz konusudur. Başlangıçta şerbet içmek, şedd kuşanmak ve şalvar giymekten ibaret olan Ahilik töreni, Bektaşîliğin etkisiyle tıraş olmak, âlem ve çerağ vermek, helva pişirmek gibi erkânları da içine almıştır. Tıraş erkânı, halifeye sofraya, tuğ, çerağ, ve âlem verilmesi, hırkayla tennure ise Bektaşîlikten Ahilik erkânına girmiştir.

² "Ba'dehu rehber de dört kapuda (9) selam virüb niyaziyla mürşid de her kapuda selam ala. (10) Selâm dahî budur. *Es-selâmüc aleyküm ey şeri'at* (11) *erenleri* diye. Mürşid [*Aleyküm selâm* diye]. [Yine] *Aleyküm selâm ey tarikat* [Varak 5a](1) *pîrleri* diye. Yine mürşid, *Aleyküm selâm* diye. Yine (2) *Es-selâmü 'aleyküm ey ma'rifet kânları* diye. Yine mürşid (3) *Aleyküm selâm* diye. Yine *Esselâmüc aleyküm* (4) *ey hakikat şahları* diye. Yine mürşid, *Aleyküme's-* (5) *selâm* diye." (Taş, 2021: 87)

Babagân Bektaşî dedebabası Bedri Noyan'ın (2010: 39) bildirdiğine göre, ayn'ül cem tercemanlarının bir bölümü fütüvvetnamelerde görülen Ahi tercemanlarının aynısıdır.

M. Saffet Sarıkaya (2012: 187), dervişin bilmesi gereken bilgilerin yer aldığı soru-cevap fasılları, musahiplik, Kırklar Cemi anlatısı, şedd kuşanma, hırka, tac gibi unsurların fütüvvetnamelerden Bektaşî erkânına geçen motifler arasında saymaktadır.

Ahilik-Bektaşîlik etkileşimi üzerinde duran araştırmacılarından biri de Ömer Faruk Teber'dir. Teber'in (2008: 39-42) verdiği bilgilere göre, Ahi fütüvvetnameleri ile Bektaşî erkânâmeleri arasındaki kimi benzerlikler bulunmaktadır. Buna göre, Ahilik ile Bektaşîlik bağluları arasında *"giyim kuşam, ritüeller (erkânlar) ve törenlerde okunan dua ve tercümânlar-gülbanklar arasında muhteva yönüyle çok yakın bir ilişki vardır."* Bektaşîlikteki tarikata giriş erkânının, eşik öpmenin, kuşak bağlamanın, aynı kâseden müşterek şerbet içme âdetinin, giyim kuşam gibi benzerliklerin, tercümanlar ve gülbanklerdeki benzerliklerin Ahilikle bağlantılı olduğunu söyleyen Teber, ayrıca Ahilikteki elin açık, alnın açık, sofran açık; dilin kapalı, gözün kapalı, belin kapalı olması kuralıyla Bektaşî Erkânâmeleri'ndeki *"Elin tek, belin berk, dilin pek tut, aşına, işine eşine sahip ol."* ifadelerinin benzerliğine dikkat çekmiştir.

Özetle, Bektaşî erkânâmeleri üzerinde Hacı Bektaş Veli'nin görüş ve uygulamalarının büyük etkisi olduğu söylenebilir. Ahi fütüvvetnameleri ile Bektaşî erkânâmeleri arasında çok sayıda benzerlik dikkat çekmektedir. Ancak hangisinin diğerini ne şekilde etkilediği hususunda daha derin araştırmalar yapmak gerekir. Özellikle Hacı Bektaş Veli ile Türk ahiliğinin kurucusu Ahi Evren arasında büyük bir dostluk ve birliktelik olduğunu (Gölpınarlı, 1958: 50-24), ayrıca her ikisinin de Babai halifeleri arasında yer aldığını düşündüğümüzde Yesevi ve Babai zümrelerin erkânına dikkat kesilmemiz gerektiği açıkça görülmektedir.

2.2. İlk Bektaşî Erkânâmesi Ne Zaman Yazılmıştır?

İlk Bektaşî erkânâmesinin ne zaman yazıldığına dair kesin bir bilgi yoktur. Babagân Bektaşî ananesine göre Hacı Bektaş Veli, "Erkân-ı Muhammediyye"yi Anadolu'ya getirmiştir (Koca, 1999: 309). Bektaşî çevrelerin verdiği bilgilere göre erkânâme üzerinde düzenleme yapan iki tarihi kişilik ön plana çıkmaktadır. Bunlardan birincisi Kaygusuz Abdal, ikincisi ise Balım Sultan'dır (Temren, 1994: 92; Koca, 1999: 309).

Kaygusuz Abdal'ın çok sayıda eseri birçok nüsha halinde günümüze ulaşmışsa da, bu eserler arasında erkânâme benzeri bir eser yoktur. Eserlerinde onun böyle bir çalışma yaptığına dair bir bilgi ve işaret de göze çarpmaz. Kaygusuz Abdal'ın eserlerinde erkân kavramı sıklıkla geçmesine rağmen erkânâme kavramı bulunmaz (Şehzade Alaeddin Gaybi, 2021). Doğal olarak Kaygusuz Abdal'ın ilk Bektaşî erkânâmesini yazdığı yahut var

olan bir erkânnâmeyi yeniden düzenlendiğine dair iddiayı eldeki verilerle doğrulamak yahut yalanlamak mümkün değildir.

Üzerinde durulması gereken ikinci kişi asıl adı Hızır Bali olan Balım Sultan'dır. Babagân Bektaşî ananesinde ilk erkânnâmenin Balım Sultan zamanında yazıldığına dair genel bir kabul vardır. Turgut Koca'nın (1990: 124) verdiği bilgilere göre *Erkânnâme* veya *Kanun-ı Evliya* adı verilen tüzük içerisinde bir ilmihal kitabı vardır ve bu kitap onun zamanında hazırlanmıştır. Bedri Noyan da (2010: 15) bugün uygulanan erkânın Balım Sultan tarafından konulduğunu tekrar etmektedir. Ömer Faruk Teber (2008: 29, 36-37), Bektaşî erkânnâmelerinin Safevi propagandasına ve Buyruk metinlerine alternatif olarak Osmanlı Devleti himayesinde ve Balım Sultan'dan itibaren Bektaşî dergâhlarında kaleme alındığını söyler.

Bektaşî babası Şevki Koca, Balım Sultan tarafından düzenlendiği söylenen erkânnâmenin üç nüshasının bulunduğunu söylemiştir. Onun verdiği bilgiye göre, Balım Sultan döneminden kalma orijinal el yazması son iki erkânnâmeden bir tanesi atadan veraset yoluyla kendisinde bulunmaktadır. Diğeri ise Vatikan Kütüphanesinde bulunmaktadır. Bugün Bektaşî babalarının elinde bulunan bütün erkânnâmeler ise 1872 ve 1876 yılında Derviş Sıtkı İstanbulî tarafından düzenlenmiş nüshalardan çoğaltılmıştır (Koca, 1999: 74). Bektaşî babası H. Dursun Gümüsoğlu, Şevki Koca'nın söz konusu ettiği erkânnâmeği görmüş ancak erkânnâmenin Balım Sultan zamanından kalmadığını, 19. yüzyıla ait olduğunu tespit etmiştir (KK-1).

Vatikan Kütüphanesi'nde MS4105 arşiv numarasıyla kayıtlı olduğu söylenen (Koca, 2005: 21; Erden, 2011: 248) erkânnâme ile ilgili herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

Balım Sultan Erkânnâmesinin orijinal adının *Erkân-nâme-i Bektaşîyan ve Kavanin-i Yeniçeriyan* olduğu da söylenmiştir (Koca, 2005: 21; Erden, 2011: 248). 17. yüzyılda kaleme alındığı anlaşılan *Erkân-nâme-i Bektaşîyan ve Kavanin-i Yeniçeriyan* adlı eserin birçok yazması günümüze kadar ulaşmıştır. Dokuz bölümden oluşan bu eser, Yeniçeri ocağının tarihi, teşkilat yapısı, nizamı ve görev tanımlarıyla ilgilidir. Bektaşî erkânlarından bahsetmediği gibi sivil Bektaşîler için hiçbir şey içermemektedir (Sakin, 2011). Doğal olarak bu eseri, *Balım Sultan Erkânnâmesinin* orijinal hali hatta erkânnâme olarak bile kabul etmek mümkün değildir.

Özet olarak ilk Bektaşî erkânnâmesinin ne zaman yazıldığı konusunda bir belirsizlik vardır. Elimizdeki mevcut metinlere bakarak en eski Bektaşî erkânnâmesinin ancak 18. yüzyıla kadar götürebileceğimizi ifade etmek durumundayız.

2.3. Erkânnâmelerin Müellifi Belli midir?

Erkânnâmelerin müelliflerinin belli olup olmadığı konusu hakkında farklı fikirler ileri sürülmüştür. Kaya'ya göre (2014: 331) erkânnâmelerin

müellifi belli değildir. Bu eserler tarikatın bağlıları tarafından kaleme alınmıştır.

Konuyu anlamak için telif ile derleme eser arasındaki farkı ortaya koymak gerekir. Telif eser kişinin kendisinin ürettiği, düşüncesini ve fikirlerini ortaya koyduğu eserdir. Telif eserlerin meydana getirilmesinde fikri üretim söz konusudur. Tercüme veya derleme olmayan eserler bu kategoriye girer. Derleme eserlerin iki türü vardır. Birincisi ansiklopedi ve antolojiler gibi farklı telif eserlerin bir araya getirilmesiyle, ikincisi ise sahadan derlenmiş, yazılı hale gelmemiş sözlü kültürün yazıya aktarılmasıyla oluşturulur.

Sahadan yani Bektaşî dergâhlarından derlenen erkânnâmelerin telif değil derleme eserler olduğu metinlerin içeriğinden anlaşılmaktadır. Bu nedenle müellifleri yoktur. Bu bilgiler ışığında, Kaya'nın erkânnâme tanımında ifade ettiği gibi, Bektaşî erkânnâmelerinin müellifinin olmadığını kabul etmek gerekir. Derleyen kişilerin ise adları çok az yazmada yer almıştır. Örneğin *Fütüvvetname-i Bektaşîyye* olarak kaydedilen ama asıl adı *Risale-i Mergube* olan Bektaşî erkânnâmesinin yazarı Muhammed Seyfeddin ibn Zülfikârî Derviş Ali adında biridir (Sarıkaya, 2012: 51).

Bektaşîliğin yazılı kaynaklarında müellif ve müstensih adının olmamasının iki nedeni vardır. Bunlardan birincisi, benliğin ön plana çıkmaması için Bektaşî dervişlerinin adlarını kayda geçmek istememesidir. İkincisi ise Bektaşîliğin yasaklı yıllarında yapılan takibatlardır (KK-1).

Özetle, Bektaşî erkânnâmeleri telif eserler olmadığı için müellifleri yoktur. Ancak derleyen kişilerin adları bazı erkânnâmelerde kaydedilmiştir.

2.4. Erkânnâmelerin Konuları Nelerdir?

Bektaşî erkânnâmelerin içeriğinde genellikle ortak bir biçim yoktur. Bununla birlikte bazı ortak noktalar hemen dikkati çekmektedir. Bu ortak noktalardan ilki erkânların ayrıntılı şekilde anlatılmasıdır. Başta nasip alma yani ikrar erkânı olmak üzere halifelik gibi erkânlar erkânnâmelerde açık şekilde anlatılmıştır. Temren'in (1995: 109) ifadesiyle Bektaşîliğin belkemiği erkânnâmeler ise, bizim tespitimize göre de erkânnâmelerin belkemiği erkân anlatımlarıdır. Erkân anlatımı olmayan metinleri erkânnâme olarak kabul etmek mümkün değildir.

Erkânnâmelerde görülen ortak temalardan ikincisi, tercemanlar ve gülbanklar başta olmak üzere değişik dualara yer verilmesidir. Soru-cevap şeklinde tarikatla ilgili bilinmesi gereken bilgileri içermesi bir diğer ortak özellik olarak karşımıza çıkar. Bu hususların yanında tarikat kıyafetlerini açıklayan bölümler de dikkat çekmektedir. Bunlara On İki İmam ve On Dört Masum'u anlatan bölümleri de eklemek gerekir. Son olarak kimi erkânnâmelerde şeriat kapısının ibadetlerine de yer verilmiştir. Özellikle abdest ve namaz bahsi, kısa ilmihal kitaplarını aratmayacak türdendir.

2.5. Erkânnâmeler Hangi Dilde Yazılmıştır?

Aradaki kimi Arapça ayet ve duaları ve kimi kısa Farsça cümleleri saymazsak erkânnâmeler bütünüyle Türkçe yazılmıştır. Özellikle erkânların anlatımında, gülbânk ve tercemanlarda, tarikatı ilgilendiren temel bilgilerin verilmesinde Türkçenin baskınlığı açık şekilde görülmektedir. Arapçanın din dili, Farsçanın da edebiyat dili olduğu bir çağda erkânnâmelerin Türkçe dillendirilip kaleme alınması şaşırtıcı olsa da, bu durum Bektaşî geleneğine son derece uygundur. Bilindiği üzere Bektaşî arifleri nefeslerini Türkçe söylemiştir. Velayetnameler gibi Bektaşîliğe ait türlerdeki eserler Türkçe kaleme alınmıştır. Bektaşî ârifleri, İslâm'ın en doğru şekliyle Türk kültür dairesinde anlaşılacağını düşünür. Bu nedenle erkânnâmelerin de Türkçe yazılması son derece doğaldır. Erkânnâmelerde yer alan ve bu metinleri destekleyen gülbeng ve tercemanlar da çoğunlukla Türkçe söylenmiştir. Bu metinlerde Türk dilinin sanatsal yönünü ortaya koyan ikilemeler, ses yinelenmeleri (aliterasyon), paralel yapılar ve başka dil özelliklerine sıkça rastlanır (Ersal ve Ersöz, 2013: 60-64). Bu özellikler, erkânnâmelerin edebî yönden zengin metinler olduğunu da gösterir.

2.6. Erkânnâmeler Hangi Bölgelerde Yazılmıştır?

Erkânnâmelerin hangi bölgelerde kaleme alındığını anlamak için Babagân Bektaşîliğinin örgütlendiği yerlere dikkat kesilmemiz gerekmektedir (Teber, 2008: 34). Çünkü erkânnâmeler Bektaşî tekkelerindeki uygulamaları anlatan derleme eserlerdir. Babagân Bektaşîliği, Osmanlı devletinin egemenlik sahasındaki tekkelerde örgütlenmiştir. Bu bakımdan erkânnâmelerin kaleme alındığı coğrafyayı kabaca Irak'tan Arnavutluk'a kadar uzanan saha olarak kabul edebiliriz. Hatta Meshed'de bir Bektaşî tekkesi olduğuna göre (Naghdi: 2021) Meshed'i de bu bölgeye dâhil edebiliriz. Bazı erkânnâmelerde kaleme alındıkları yer ve bölgeler metinde yer almazken kimi erkânnâmelerde ise bu husus açıkça belirtilmiştir. Söz gelimi *Erkân-ı Sultâ(n) Abdâl Musa* adlı erkânnâme, muhtemelen Abdal Musa dergâhında kaleme alınmıştır (Taş, 2021: 80).

2.7. Erkânnâmeler İlmihal midir?

Sözlüklerde “davranış bilgisi” anlamına gelen ilmihal kelimesi, terim olarak “inanç, ibadet, muâmelât (günlük yaşayış), ahlâk konuları, yer yer büyük peygamberler, ayrıca Resûl-i Ekrem'in hayatına dair özlü bilgileri içeren el kitabı” (Kelpetin Alpagoş, 2000: 139) şeklinde teknik bir içeriğe kavuşmuştur. Tarih boyunca değişik isimlerle yayımlanan ilmihal kitaplarının içeriğinde esas itibarıyla iman, namaz, oruç, helâl ve haram gibi temel bilgiler yer alır (Kelpetin Alpagoş, 2000: 139-140).

Necip Asım (2012), Babagân Bektaşîliğine ait bir ikrar erkânnâmesini *Bektaşî İlmihali* adıyla 1925 yılında neşrettiğinden beri erkânnâmeler ilmihallerle birlikte anılmıştır. Örneğin Ömer Faruk Teber ve Yusuf Gökâl (2014: 85), Babagân Bektaşîliğine ait bazı soru ve cevaplardan oluşan bir

metni *Bir Bektaşî İlmihali* başlığıyla yayımlamış ve bu çalışmada “Bektaşî ilmihal geleneği” olduğunu savunmuşlardır.

Bektaşî erkânnâmelerinin bir kısmında abdest ve namaz gibi hususlara yer verildiği bilinen bir gerçektir. Erkânnâmelerde erkânlar anlatılırken abdest ve namazla ilgili bilgiler yan metin olarak verilmiştir. Çünkü Bektaşîlikte tarikat kapısı şeriatın sonrasından gelir ve şeriat kapısının ibadetlerine tarikat kapısında da uymak zorunludur (Özdemir, 2020: 260-261). Bu nedenle tarikat adabını anlatan erkânnâmelerde şeriat kapısının ibadetlerine yer verilmesi doğaldır.

Klasik ilmihallerde ise örneğin tarikat kıyafetlerinin sembolik anlamları gibi tarikat erkânıyla ilgili herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir. Bu bağlamda şeriat ve tarikat kapılarına ait metinleri kendi kategorilerinde değerlendirmek daha yerinde olacaktır. Doğal olarak Bektaşî erkânnâmelerini klasik anlamda bir ilmihal saymak teknik olarak doğru değildir.

3. Türkiye’de Erkânnâme Neşri

Türk akademik çevrelerinde ilk erkânnâme neşri yapan kişi, tespit edebildiğimiz kadarıyla, Bektaşî Dede babası Bedri Noyan’dır. Noyan, 1983 yılında Babagân Bektaşîlerinin icra ettiği Nevruz erkânını bir dergide neşretmiş ve böylece erkânnâme neşrinin de önünü açmıştır. Noyan, aynı makalesini başka bir dergide 1996 yılında tekrar yayımlamıştır.

Hüseyin Özcan, 2001 yılında tamamladığı *Bektaşî Adab ve Erkânı* isimli doktora tezinde bir Rıfai şeyhi olan Sırrı Rıfâî Alevî’ye ait ve Şeyh Ahmed Bedreddîn-i Halvetî tarafından 1284/1867 tarihinde istinsah edilen *Bektaşî Tarikatına Ait Usûl, Âdâb, Âyinler Mecmuası* adlı eseri günümüz harflerine aktarmıştır. Erkânnâme bir ikrar erkânı ile başlar, çok sayıda gülbank, tekbir ve terceman gibi duaların yer aldığı kısımla devam eder. Ehlibeyt ve On İki İmam’ı anlatan kısım ve kimi tarikat bilgilerine yer verilen kısımlarla sona erer.

Arnavutluk Devlet Arşivlerinde bulunan bir diğer Türkçe yazma eseri, yine 2005 yılında Yunus Koçak “*Erkânname:2*” adıyla günümüz Türkçesine aktararak neşretmiştir. *Erkânname:2*, bir ikrar erkânıyla başlamaktadır. İkrar erkânından sonra bazı gülbank, terceman ve tekbirlere yer verilmiştir. Bundan sonraki kısım, bilinmesi gereken kimi bilgilerin soru-cevap şeklinde anlatılmasına ve tarikat bilgisine ayrılmıştır.

2006 yılında Bedri Noyan, *Balım Sultan Erkânnamesi Merkezli Geleneksel Bektaşîliğe Ait Bir Ritüel Örneği: İkrar* başlıklı makalesiyle ikrar erkânını bütün detaylarıyla anlatmıştır.

Âbidin b. Dervîş Muhammed b. Şeyh Hüseyin Efendi tarafından 1313/1895 tarihinde istinsah edilen *Cafer Baba Erkânnâmesi*, Dursun Gümüsoğlu ve Rıza Yıldırım tarafından hem çeviri yazısı hem de günümüz Türkçesine aktarılmış haliyle *Bektaşî Erkânnâmesi* adı altında 2006 yılında kitap olarak yayımlanmıştır. Ayrıca orijinal metin de kitapta verilmiştir.

Çalışmanın başında Rıza Yıldırım'ın yazdığı bir önsöz ve Dursun Gümüsoğlu'nun Bektaşî erkânı üzerine kaleme aldığı geniş bir bölüm bulunmaktadır.

2007 yılında Muhammed Seyfeddin İbn Zülfikari Derviş Ali'nin derlediği *Risale-i Mergube* adlı erkânâme, Mahir Ünsal Eriş tarafından *Bektaşî İkrar Ayini* adıyla yayımlanmıştır. Çalışmada çeviri yazısı yapılan ve günümüz Türkçesine aktarılan metnin orijinali de verilmiştir.

Nurgül Özcan, 2008 yılında yayımladığı *Bektaşî Erkânâmeleri ve Bir Bektaşî Erkânâmesi* başlıklı makalesinde *Âdab u Erkân-ı Bektaşîyye* adlı Bektaşî erkânâmesinin çeviri yazısını yayımlamıştır. Erkânâme “Der Beyan-ı Erkân” başlığı altında bir ikrar erkânının anlatımıyla başlamaktadır. Bundan sonra açılan “Der Beyan-ı Erkân-ı Ayin-i Cem” başlığı altında anlatılan cem erkânı ile erkânâme tamamlanmaktadır.

Mehmet Saffet Sarıkaya, 2012 yılına ait *Bektaşî ve Alevî Kültürünün Yazılı Kaynağı Olarak Fütüvvetnameler* başlıklı makalesinde adı *Fütüvvetname-i Bektaşîyye* olan ama bir Bektaşî erkânâmesinden oluşan metnin çeviri yazısını yayımlamıştır. Bu eser aslında Necip Asım'ın *Bektaşî İlmihali* adıyla 1925 yılında neşrettiği kitabında uzun alıntılarla tanıttığı Muhammed Seyfeddin İbn Zülfikârî Derviş Ali tarafından derlenen erkânâmenin asıl metnidir.

Ömer Faruk Teber, 2013 yılında *Balkanlarda Babagân Koluna Ait Bir XIX. Yüzyıl Bektaşî Erkânâmesi* adı altında *Erkân-ı Bektâşîyyeye Aid Mecmua'nın* çeviri yazısını kitap olarak neşretmiştir. Kitabın başında Türkiye kütüphanelerinde bulunan erkânâmeleri tanıtan Teber, neşrettiği erkânâmenin muhtevası hakkında bilgi de vermiştir.

Cem Erdem ile Ersoy Topuzkanamış orijinal adı *Sûret-i Erkânâme-i Tarikat-ı 'Aliyye-i Bektâşîyye* olan Arappınarı tekkesi (Horasanlı Halil İbrahim Baba Zaviyesi) postnişini Hacı Kırzade Hüseyin Hüsnü Baba'ya ait olan erkânâmenin çeviri yazısını 2014 yılında yayımlamışlardır. Aslında bir ikrar erkânı metni olan erkânâme yeni doğan bebeğe okunacak terceman ile sona ermektedir.

Kenan Ziya Taş, *Bektaşîliğe Ait Bir İkrar Erkânâmesi: Erkân-ı Sultân Abdal Mûsâ* (2021) adlı makalesinde muhtemelen Abdal Musa dergâhında icra edilen bir ikrar erkânının çeviri yazısını neşretmiştir. Girişte metni tanıtip erkân ve erkânâmeler ile genel bilgi verdikten sonra Abdal Musa ve dergâhı hakkında bilgi aktarmış, ardından başarılı şekilde erkânâmenin içerik analizini yapmıştır.

Ahmet Yalçın 2021 yılında yayımladığı *Müellifi Meçhûl Bir İkrânâme Risâlesinden Hareketle Bektâşîlikte İkrâr Geleneği* başlıkla makalesinde bir ikrar erkânâmesini günümüz Türkçesine aktarmıştır. Makalesinin başında İslam tarihinde biat kavramı ve Bektaşîlik hakkında makale hacmine göre zengin sayılabilecek malumat vermiştir.

Babagân Bektaşî dedebabası Bedri Noyan tarafından 2010 yılında kaleme alınan *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik* adlı eserinin 8. ve 9. ciltleri, bugüne kadar erkânâme alanında yayımlanan en önemli eserlerdir. Noyan, 8. ciltte ikrar, dervişlik, babalık, halifelik erkânlarını adım adım ve bütün detaylarıyla anlatmıştır. Özel kütüphanesinde bulunan 40 (kırk) kadar el yazması erkânâmeden yararlanan Noyan, elindeki erkânâmelere bakarak farklı uygulamaları el yazması eserlerden ilgili bölümlerin çeviri yazısını yaparak eserini zenginleştirmiştir. Noyan, ayrıca Kızılbaş-Alevi cemlerini de eserine almıştır. 2011 tarihli 9. ciltte çocuğa ad verme, sünnet, okula başlama, evlenme, ölüm, yatır ve dergâh ziyareti, kurban tıglama, muharrem ve matem, nevrüz, sofrâ erkânları ile hayatın birçok alanında okunan gülbank, terceman ve dualara yer vermiştir. Noyan *Erkân* alt başlığını verdiği eserinde Bektaşî erkânındaki sır perdesini kaldırmış, ibadetlerin arı Türkçe yapılması konusunda büyük yeniliklere gitmiş ve bir Bektaşî'nin hayatındaki bütün aşamalara ait erkânları büyük bir yetkinlikle ve detaylı şekilde kaleme almıştır.

Klasik anlamda erkânâme neşri olmasa da erkânâme olarak kabul etmemiz gereken iki eser vardır. Bunlardan ilki, Kızılbaş-Alevi dedesi Seyit Derviş Tur'a aittir. Üst başlığı *Erkânâme*, alt başlığı *Aleviliğin İslam Yorumu ve Alevi Erkânları Alevi İnancına Vurulan Tarihi Darbeler* olan çalışma, telif ve derlemelerden oluşan bir eserdir. Eser, İslam tarihiyle başlamakta, On İki İmam ve Alevilik tarihiyle devam etmektedir. Aleviliğin İslam anlayışını anlatan bir bölümden sonra Kızılbaş-Alevi erkânlarının detaylı şekilde anlatıldığı son bölümle kitap tamamlanmaktadır (Tur, 2012). Derviş Tur, Babagân Bektaşiliğine mensup olmadığı gibi eserine aldığı erkânlar Babagân Bektaşiliğine değil Kızılbaş-Aleviliğine aittir. Babagân Bektaşiliği ile Kızılbaş-Aleviliğin erkânları temelde aynı olsa da, bazı farklılıkların olduğunu belirtmek durumundayız. Ayrıca Tur'un eserindeki bazı bölümler derleme değil, teliflidir. Bununla birlikte erkânlara geniş yer verilen eser, *Erkânâme* adıyla neşredilmiştir. Doğal olarak bu eseri erkânâme olarak kabul etmek gerekir.

Klasik anlamda erkânâme olmayan ancak erkânâme olarak kabul etmemiz gereken ikinci yayın, Cem Vakfı Alevi İslam İnanç Hizmetleri Başkanlığı tarafından yayımlanan *Yol ve Sürekler (Erkânâme)* adlı kitapçıktır (t.y.). Yine Kızılbaş-Alevi inanç önderleri tarafından hazırlanan bu çalışmada Kızılbaş-Alevi erkânları kısmen günün şartlarına uyarlanarak metne aktarılmıştır. Kızılbaş-Alevi erkânlarını anlattığı ve *Erkânâme* alt başlığıyla yayımlandığı için bu metni de erkânâme olarak kabul etmek gerekir. Cem Vakfı'nın ve Derviş Tur'un bu iki yayını, Kızılbaş Aleviliğinde doğuş halindeki erkânâme geleneği olarak kabul edilebilir.

Türkiye'de erkânâme adıyla neşri yapılan ama aslında erkânâme olmayan bazı yayınlar da vardır. 2002 yılında Müfid Yüksel, *Bektaşilik ve Mehmed Ali Hilmî Dede Baba* adlı çalışmasında Münacaât, Salavât-ı Şerife, Nâd-ı Ali ve çeşitli tercemanlardan oluşan bir yazma metni *Erkânâme* adıyla günümüz harflerine aktarmış ve orijinal metinleriyle birlikte

yayımlanmıştır. Aynı metin, 2011 yılında Cem Erdem tarafından çeviri yazısıyla, *Muhammet Ali Hilmi Dede Baba Erkân-nâmesi* adıyla ve Yüksel'in neşrettiği metne atıf yapılmaksızın neşredilmiştir. Oysa bu metin bir erkân-nâme değil dua kitapçığıdır. Türkçe ve Arapça birçok duadan oluşan metinde gülbank ve tercemanlar da çok sayıdadır. Metnin sonunda “*El-hâc Muhammed ‘Alî Hilmi Dede Baba efendimizin demine hû*” (2011: 255) cümlesi yer almaktadır. Kanaatimizce bir metnin erkân-nâme olması için mütehhil (evli), mücerret (hayatı boyunca evlenmemeye söz vermiş), halifelik gibi erkânlardan en az birinin anlatılması gereklidir. Erkân-nâmelerde yer verilen terceman ve gülbankları, tarikat kıyafetlerini, namaz ve abdest risalelerini, On İki İmam ve On Dört Masum’u anlatan metinleri, manzum eserleri vb. erkân anlatımı olmaksızın erkân-nâme olarak kabul etmek mümkün görünmemektedir. Çünkü bu metinler, erkân anlatımlarını destekleyen yan metinlerdir.

2005 yılında Alemdar Yalçın ve Hacı Yılmaz, Arnavutluk Devlet Arşivlerinde bulunan Türkçe yazma eserlerden üç bölümden oluşan bir risaleyi “*Erkânname: 1*” adıyla neşretmişlerdir. Birinci bölümü Caferi fikhına göre abdest ve namaz hükümlerini içeren risalenin ikinci bölümü Nad-ı Ali duası ile birlikte birçok terceman, tekbir gibi dualardan, üçüncü bölümü ise Arapça birtakım dualardan oluşmaktadır. İçinde herhangi bir erkân anlatmadığından dolayı bu metni de erkân-nâme saymak mümkün değildir. Eser, bir abdest-namaz risalesinden ve dua mecmuasından ibarettir.

Erkân-nâme olmayıp da erkân-nâme adı altında basılan bir diğer metin, Doğan Kaplan’ın hazırladığı *Erkân-nâme-1* adlı çalışmadır (2007). Yayında yer verilen dört adet risalenin Safevi çevrelerinde üretilen metinler olduğu açıkça görülmektedir. Birinci risalede Şeyh Safi ve Şeyh Sadreddin arasında konuşmalar yer almakta (2007: 26), ikinci risalede Safevi silsilesine yer verilmekte (2007: 93-94), üçüncü risalede yine Safevi silsilesi bulunmakta (2007: 106, 149), son risale ise doğrudan doğruya *Şeyh Safi Menakıbı* adını taşımaktadır (2007: 189). Doğal olarak bu neşirde yer verilen metinlerden hiçbiri erkân-nâme değildir. Bunların tamamı Kızılbaş-Aleviliğin kolektif belleğini temsil eden buyruk metinleridir.

Ersoy Topuzkanamış, *Bir Bektaşî Erkânnamesi* (2010) adlı makalesinde muhtemelen 19. yüzyılda çoğaltılan bir metnin kısa bir değerlendirmeye birlikte çeviri yazısını yayımlanmıştır. Metinde çok sayıda gülbank, terceman, tekbirler bulunmaktadır. Tarikat hakkında birkaç kısa yazı, ayrıca birkaç şiir de eklenmiştir. Bu metinde de Bektaşî erkânlarından herhangi birini anlatan bir metin yer almamaktadır. Doğal olarak erkân-nâme adıyla yayımlanan bu metni de erkân-nâme olarak kabul etmek mümkün değildir.

4. Türkiye’de Neşredilen Erkân-nâmelerin Bibliyografyası

1. Erdem, C. ve Topuzkanamış, E. (2014). Hacı Kırzade Hüseyin Hüsnü Baba erkânnamesi. *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, 10: 115-136.

2. Gümüšođlu, D. ve Yıldırım, R. (2006). *Bektaşı erkânnâmesi*. İstanbul: Horasan.

3. Koçak, Y. (2005). Arnavutluk Devlet Arşivlerinde bulunan Türkçe yazma eserler/Erkânname: 2. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, XI/33: 71-144.

4. Muhammed Seyfeddin İbn Zülfikari Derviş Ali. (2007). *Bektaşı ikrar ayini* (Çev. Mahir Ünsal Eriş). Ankara: Kalan.

5. Özcan, H. (2001). *Bektaşı adab ve erkânı*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.

6. Özcan, N. (2008). Bektaşı erkânnâmeleri ve bir bektaşı erkânnâmesi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 46: 189-204.

7. Sarıkaya, M. S. (2012). Bektaşı ve Alevî kültürünün yazılı kaynağı olarak fütüvvetnameler. *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, 4, 35-66.

8. Taş, K. Z. (2021). Bektaşılığe ait bir ikrar erkânnâmesi: Erkân-ı Sultân Abdal Mûsâ. *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, 5/2: 77-89.

9. Teber, Ö. F. (2013). *Balkanlarda Babagân koluna ait bir XIX. yüzyıl Bektaşı erkânnâmesi*. Ankara: İlahiyat.

10. Yalçın, A. (2021). Müellifi meçhûl bir ikrârname risâlesinden hareketle Bektâşilikte ikrâr geleneği. *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 14/2, 1020-1048.

Sonuç

Babagân Bektaşılığının kolektif belleğini ifade eden erkânnâmeler, Babagân Bektaşılığını anlamakta son derece önemli metinlerdir. Bu bağlamda Türk ve dünya kütüphanelerinde bulunan tüm erkânnâmelerin günümüz harflerine aktarılarak neşredilmesi ve araştırmacıların istifadesine sunulması son derece önemlidir.

Birkaçını dışarıda bırakırsak erkânnâmeler hakkında Türkiye’de yapılan çalışmalar son derece yüzeyseldir ve birbirinin tekrarı gibidir. Akademi camiası, erkânnâme neşrinin önemini kavramalı ve konuyla ilgili çalışmalarını artırmalıdır. Erkânnâmelerin içerik analizlerinin yanında kaynakları ve dil özellikleri üzerinde de müstakil çalışmalar yapılması gerekir. Erkânnâmeler, fütüvvetnâmeler ve buyruklar arasında ortak unsurlar son derece fazladır. Bu benzerlikler metinlerarasılık bağlamında müstakil olarak ayrı bir çalışmada konu edilmelidir. Kızılbaş-Aleviliğin kolektif belleği olan buyruklar üzerine de ayrı çalışmalar yapılmalıdır.

Erkânnâmeleri üreten sosyal yapı ve erkânnâmelerin üretildiği bölgeler de bu bağlamda büyük önem kazanmaktadır. Bu bölgelerin tek tek kaynaklara dayalı olarak incelenmesi ve metinleri üreten sosyal yapının anlaşılması Babagân Bektaşılığını anlamak bakımından elzemdir.

Erkânnâmelerde geçen kavramlar, Babagân Bektaşılığının perspektifinden okunmalı, bu kavramların içeriği Babagân Bektaşılığının

anladığı şekilde izah edilmelidir. Aksi takdirde, Türk toplumu erkânâmeler gibi Babagân Bektaşiliğini de anlayamayacak ve akademik camiada yapılan yanlışlar tekrarlanmaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

- Cem Vakfı Alevi İslam İnanç Hizmetleri Başkanlığı. (t.y.). *Yol ve sürekliler (Erkânname)*. İstanbul: yy.
- Çakırtaş, M. (2021). Erkânname geleneğinde siyer ve tarih referansları: Arnavutluk arşivinde bir yazma örneği. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 43, 315-336.
- Erdem, C. (2011). Muhammet Ali Hilmi Dedebaba erkân-nâmesi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 57, 245-258.
- Erdem, C. - Topuzkanamış, E. (2014). Hacı Kırzade Hüseyin Hüsnü Baba erkânnamesi. *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, 10, 115-136.
- Ersal, M. - Ersöz S. (2013). Alevi gülbenglerinin temel yapısı üzerine bir değerlendirme. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 65, 53-80.
- Gölpınarlı, A. (1950). İslam ve Türk illerinde fütüvvet teşkilatı ve kaynakları. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 11/1-4: 6-354.
- Gölpınarlı, A. (1958). *Manakıb-ı Hacı Bektâş-ı Veli: Vilâyet-nâme*. İstanbul: İnkılap.
- Gümüşoğlu D. - Yıldırım R. (2006). *Bektaşî erkân-nâmesi*. İstanbul: Horasan.
- Gümüşoğlu, D. (2014). Bektaşiler açısından Bektaşilik. *Geçmişten Günümüze Alevilik 1. Uluslararası Sempozyumu Bildirileri* (ed.: Mehme Yazıcı). C. 1, 28-3, Bingöl Üniversitesi.
- Kelpetin Arpağuş, H. (2000). İlmihal. TDV-İA, C. 22, 139-141.
- KK-1: Dursun Gümüşoğlu, İstanbul 1956, Eğitim Enstitüsü mezunu, Emekli. (Görüşme: 4.12.2021)
- Koca, T. (1990). *Bektaşî Alevî şairleri ve nefesleri (13. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar)*. İstanbul: İstanbul Maarif Kitaphanesi.
- Koca, T. (1999). *Es-seyyid Halife Turgut Baba divanı* (hzl.: Şevki Koca). İstanbul: Nazenin.
- Koçak, Y. (2005). Arnavutluk Devlet Arşivlerinde bulunan Türkçe yazma eserler/erkânname: 2". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, XI/33: 71-144.
- Kutlu, S. (2006). *Alevilik-Bektaşilik yazıları, Aleviliğin yazılı kaynakları-Buyruk-Tezkire-i Şeyh Safî*. Ankara: Ankara Okulu.
- Muhammed Seyfeddin İbn Zülfikari Derviş Ali. (2007). *Bektaşî ikrar ayini*. (çev.: Mahir Ünsal Eriş). Ankara: Kalan.
- Naghdi, R. (2021). Meşhed'de Bektaşî tekkesi: Bektaşiliğin İmam Rıza ve türbesiyle olan bağlantıları üzerine bir inceleme. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi*, 100: 581-620.
- Necip Asım (2012). *Bektaşilik ilm-i hâli*. (hzl.: Dursun Gümüşoğlu-Ali Rıza Gürzoğlu), İstanbul: Höşgörü.
- Noyan, B. (1983). Nevruz erkânı. *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2, 110-127.
- Noyan, B. (1996). Nevruz erkânı. *Erdem: Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, VIII/24: 843-856.

- Noyan, B. (2006). Balım Sultan erkânnamesi merkezli geleneksel Bektaşiliğe ait bir ritüel örneği: ikrar. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 40, 53-104.
- Noyan, B. (2010). *Bütün yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik (C. 8)*. Ankara: Ardıç.
- Noyan, B. (2011). *Bütün yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik (C. 9)*. Ankara: Ardıç.
- Özdemir, A. R. (2020). Alevi-Bektaşî yolunda dört kapı kavramı. *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 13/1, 249-283.
- Özdemir, A. R. (2021). Alevi-Bektaşî yolunda anlam ve özellikleriyle “erkân” kavramı. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 37, 111-130.
- Özcan, H. (2001). *Bektaşî adab ve erkânı*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Özcan, H. (2005). Alevî/Bektâşî şiirinde âdab ve erkân. *Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu-I*: 141-152.
- Özcan, H. (2012). Hacı Bektaş Veli'nin eserlerinde ve Bektaşî erkânâmelerinde dervişin nitelikleri. *Türkoloji Araştırmaları*, VII/1: 1695-1705.
- Özcan, N. (2008). Bektaşî erkânâmeleri ve bir bektaşî erkânâmesi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 46, 189-204.
- Sakin, O. (2011). *Yeniçeri Ocağı tarihi ve yasaları*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Sarıkaya, M. S. (2011). Babagân Bektaşiliğinde ikrar töreni. *I. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri* (hzl.: Osman Eğri vd.), C. 2, 681-703, Çorum: Hitit Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Merkezi.
- Sarıkaya, M. S. (2012). Bektaşî ve Alevî kültürünün yazılı kaynağı olarak fütüvvetnameler. *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, 4, 35-66.
- Sarıkaya, M. S. (2012). *Anadolu Aleviliğinin tarihî arka planı*. İstanbul: Frida.
- Taş, K. Z. (2021). Bektaşiliğe ait bir ikrar erkânâmesi: Erkân-ı Sultân Abdal Mûsâ. *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi* 5/2: 77-89.
- Teber, Ö. F. (2008). *Bektaşî erkânâmelerinde mezhebi unsurlar*. Ankara: Aktif.
- Teber, Ö. F. (2009). Bektaşî dervişinin yol haritası: Bektaşî erkânâmeleri. *Doğumunun 800. Yıldönümünde Hacı Bektaş Veli sempozyumu bildirileri*. (ed.: Filiz Kılıç), 359-371, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Teber, Ö. F. (2011). Bektaşî erkânâmelerinde mezheplerüstü yaklaşım: Ahlâk merkezli din anlayışı. *I. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu 07-09 Mayıs 2010*, C. II, 659-667, Çorum.
- Teber, Ö. F. (2013). *Balkanlarda Babagân koluna ait bir XIX. yüzyıl Bektaşî erkânâmesi*. Ankara: İlahiyat.
- Teber, Ö. F. - Gökalp, Y. (2014). Bir Bektaşî ilmihali. *Hünkâr Alevilik-Bektaşilik Akademik Araştırmalar Dergisi*, I, (2), 83-101.
- Temren, B. (1995). *Bektaşiliğin eğitsel ve kültürel boyutu*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Topuzkanamış, E. (2010). Bir Bektaşî erkânnamesi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 55, 421-436.
- Tur, S. D. (2012). *Erkânname*. İstanbul: Can.
- Yalçın, A. - Yılmaz H. (2005). Arnavutluk Devlet Arşivlerinde bulunan Türkçe yazma eserler: erkânname: 1. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, XI/33, 11-69.

- Yalçın, A. (2021). Müellifi meçhûl bir ikrâr-nâme risâlesinden hareketle Bektâşilikte ikrâr geleneği. *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 14 /2, 1020-1048.
- Yıldız, H. (2010). Bektaşî erkân-nâmelerinde mezhebi unsurlar. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 55, 471-476.
- Yüksel, M. (2002). *Bektaşîlik ve Mehmed Ali Hilmî Dede-baba*. İstanbul: Bakış.

"İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları" çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

İzinler ve Etik Kurul Belgesi/Permissions and Ethics Committee Certificate: Makale konusu ve kapsamı etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir. / *The subject and scope of the article do not require an ethics committee approval.*

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / *There is no potential conflict of interest for the author regarding the research, authorship or publication of this article.*

Katkı Oranı/Author Contributions: Çalışmanın hazırlanması sürecinde her iki yazar da eşit miktarda katkı sunmuştur. / *Both authors contributed equally to the preparation of the study.*